

Қазақстан әр түрлі пайдалы қазбаларға ие. Қазақстанның жер қойнауында Менделеев кестесінің 105 элементінің 99 табылған, оның 70 –інің мол қоры барланған және 60-тан астамы өндіріледі. 6 мыңға жуық пайдалы қазбалар кен орындары ашылған. Қазіргі уақытта минералдық шикізаттың 1225 түрін қамтитын 493 кен орны белгілі. Қазақстан әлемде мырыштың, вольфрамның және бариттың барланған қорлары бойынша бірінші, күміс, қорғасын және хромиттердің барланған қорлары бойынша екінші, мыс пен флюарит бойынша үшінші, молибден бойынша төртінші, алтын бойынша алтыншы орында тұр.

Қазақстан Республиканы әлемнің ірі мұнай өндіретін мемлекеттерінің қатарына жатқызуға мүмкіндік беретін батыс өңірінде шоғырланған мұнай мен газдың айтарлықтай қорларына ие. Оңтүстік Торғай ойпатының шегінде жана мұнайы бар ауданның ашылуы Республиканың мұнай өндіруді одан әрі дамыту перспективасын кеңейтеді.

Қазақстанның бар пайдалы қазбалар қорларын геологиялық – экономикалық бағалау нәтижесі бойынша экономикалық бағалау нәтижесі бойынша экономикалық маңызы бойынша көмір, мұнай, мыс, темір, қорғасын, мырыш, хромиттер, алтын, марганецтің ең үлкен салмағы бар. Қазақстан еуроазиялық құрлықтың ортасында орналасқандықтан оның транзиттік тасымалдары саласында айтарлықтай көліктік және коммуникациялық әуелетін алдын ала анықтайды және әлемнің көптеген елдері үшін мүдделі болып табылады. Табиғи ресурстарының молдылығы Қазақстанның негізгі байлықтарының бірі – бұл оның пайдалы қазбалары.

Жер қойнауын қорғау – пайдалы қазындыларды жер қойнауынан неғұрлым толық (кешенді) алу және шығындалуын барынша азайту мақсатында жүзеге асырылатын шаралар кешені. Және пайдалы қазылымдар кен орындарын барлау мен өнеркәсіптік игерудің барлық сатыларында: геологиялық – барлау жұмыстарын жүргізу кезінде, кен кәсіпорындарын жобалау, салу, пайдалану және жабу кезінде жүзеге асырылады.

Әдебиеттер тізімі

1. Ә. Байбатша «Пайдалы қазбалар» – Фолиант баспасы Астана – 2008ж
2. В.И. Бирюков, С.Н. Куличихин «Поиски и разведка месторождений полезных ископаемых»
3. Қазақ тілі терминдерінің салалық ғылыми түсіндірме сөздігі «Кен ісі және металлургия» - Алматы Мектеп 2003ж

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ АХУАЛ НАШАРЛАУЫНЫҢ АНТРОПОГЕНДІК ФАКТОРЛАРЫ

ЖЫЛКЫБАЕВА Г.Ж.

Жағалау аумақтарының шөлейттену процесі топырақтың химиялық ластануымен, оның ішінде мұнай өнімдерімен, бұрғылау, түрлі желілік құрылыстарды салу, карьерлер жасау кезіндегі техногендік әсерлермен, сондай-ақ геологиялық барлау жұмыстарын жүргізу уақытында жүйесіз жолдар салумен және жолсыз жерлермен ауыр бұрғылау техникасын тасымалдаумен байланысты едәуір жеделдеп отыр.

Табиғат қорғау заңдарының талаптарын бұзу, өндірістің артта қалған технологиясын қолдану нәтижесінде және көмірсутегі шикізатын өндіру мен тасымалдаудың ұзаққа созылған кезеңінде болған өнеркәсіптік авариялар салдарынан Батыс Қазақстандағы мазут сінген жердің жалпы ауданы 194 мың га, төгілген мұнайдың көлемі - 5 млн. тоннаға жуық болса, оның негізгі бөлігі Каспий маңындағы облыстарда орналасқан. Мұнай өндіру жөніндегі операциялар қоршаған ортаның радиоактивтік және өзге де ластануымен қоса жүруде.

Мұнай-газ кешені кәсіпорындары қызметінің барлық кезінде факелдерде жүздеген миллиард текше метр газ жанып кетті. Одан шығатын канцерогендік көмірсутектері мен ілеспе газдар жануының басқа да қауіпті өнімдері атмосфералық ауаны ластай отырып, алыс қашықтықтарға кетеді, теңіз суларының бетіне шөгіп, судың тұздануына соқтырады, сонымен бірге, топыраққа, өсімдіктер мен жануарлар дүниесіне, сондай-ақ халықтың денсаулығына зиянды әсерін тигізеді.

Ілеспе газды, оны ұтымсыз пайдалану тұрғысынан да, атмосфералық ауаны ластау тұрғысынан да кәдеге жаратудың проблемасы өткір тұр. Осыған байланысты, жер қойнауын пайдалану келісім-шарттарында газды кәдеге жарату жағдайларына ерекше назар аударылуы тиіс.

Каспий теңізі бассейніндегі көмірсутегі ресурстарын кең ауқымда игеру, сондай-ақ мұнай мен газды өңдеу жұмыс істеп тұрған өндірістік инфрақұрылымды дамытумен және жаңаларын құрумен тығыз байланысты. Бұл қоршаған ортаға техногендік ауыртпалық деңгейін әлденеше рет еселейді.

КТҚС-ын игеру жөніндегі жоспарланып отырған кең ауқымды операциялардың қоршаған ортаға техногендік әсерлерінің мүмкін болатын апатты салдарларының алдын алу үшін белгіленген қызметтен болатын техногендік ауыртпалықтың шекті деңгейі анықталатын және қоршаған ортаға әсерін (ҚОӘБ) бағалау жүргізілетін болады.

Мұнай операцияларының бастапқы кезеңінде экологиялық және санитарлық-эпидемиологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мақсатында қоршаған ортаға орын алып отырған техногендік ауыртпалықтарды елеулі түрде азайту жөніндегі стратегиялық міндеттерді шешу қажет.

Бұл шаралар биологиялық және ландшафттық алуан түрлілікті сақтау мен теңгермелі пайдалану үшін негіз, сондай-ақ трансшекаралық жағалау аймағын кешенді және орнықты пайдалануды қамтамасыз ету үшін жағдайлар туғызады. Сөйтіп, экологиялық ахуалды едәуір тұрақтандыруға қол жеткізілетін, Каспий теңізінің қоршаған ортасын сауықтыру және халықтың қауіпсіз өмір сүруін қамтамасыз ету үшін негіз қаланатын болады.

Қойылған міндеттерді шешу үшін 2003-2015 жылдар барысында басым шараларды жүзеге асырудың мынадай кезеңдері белгіленеді:

қоршаған ортаны өндірістік көздерден ластануын барынша төмендету жөніндегі нормативтік құқықтық базаны жетілдіру;

ескірген су және жағалау экожүйесін, балықтардың қоректенуі мен ұрық шашатын жерлерін, сондай-ақ кәсіпшілік жан-жануарлар мекендейтін ортаны қалпына келтіру;

Каспий теңізі мен оның жағалау аймағының биологиялық ресурстарын сақтау және теңгермелі пайдалану үшін тиімді тетіктер құру;

халықтың экологиялық ахуалдан хабардар болуын арттыру және жұртшылықтың шешімдер қабылдауға қол жеткізуін (ҚОӘБ-ті, қоғамдық тыңдауларды даярлауға қатысуын және т.б.) қамтамасыз ету.

КТҚС-дағы мұнай операцияларының зиянды әсерін барынша азайту мақсатында қосымша шектеу шараларын қабылдау қажет:

тәжірибе-өнеркәсіптік пайдалану технологиясынан, ұнғымаларды сынау мен авариялық жағдайлардан туындайтын қысқа мерзімді және қатан шектелген кезеңдерді қоспағанда, газ жандыруды жүргізуге тыйым салу;

теңіз акваториясының шегі мен шегінен тыс жерлерде сұйық қалдықтарды көмуді жер қойнауы учаскесіне мемлекеттік сараптама және мемлекеттік экологиялық сараптама жүргізгеннен кейін ғана жүзеге асыру.

Қазіргі кезде Каспий өңірі облыстарында мұнай компаниялары мұнай өнеркәсібі аумағын жерге сіңген мазуттан тазарту жұмыстарын жүргізуде. Бұрынғы ластануларды жою және ағымдағы ластанудың алдын алу жөніндегі іс-шараларды дер кезінде жүзеге

асыру табиғи ортаға қазіргі техногендік ауыртпалықтарды елеулі түрде азайтуға, соған сәйкес, аймақтағы экологиялық ахуалды тұрақтандыруға әкеледі.

Еділ мен Жайық өзендері атырауларының арналарындағы гидромелиорациялық түпті тереңдету жұмыстарын жүргізу бекіре балықтарының уылдырық шашатын жерге өтуіне мүмкіндік береді, осы арқылы уылдырық шашатын табиғи орындар қалпына келтірілетін болады.

Өнеркәсіпте қазіргі заманғы бәсекеге қабілетті технологияны қолдану, сондай-ақ халықаралық экологиялық және гигиеналық сапа стандарттарына көшу қазіргі ластану деңгейін едәуір азайтуға мүмкіндік береді.

Бұл шараларды жүзеге асыру нәтижесінде қоршаған ортаны сауықтыру және су мен жер бетіндегі биоресурстардың мекендеу ортасын қалпына келтіру үшін негіз құрылатын болады.

Төтенше жағдайлардың алдын алу және олардың зардаптарын жоюға әзірлікті қамтамасыз ету

Каспий сулары астында қалған мемлекеттік қор мұнай ұңғымаларының қанағаттанғысыз жай-күйі, жағалау аймағында трансшекаралық әсері қауіпті өндірістік объектілердің жоспарланып отырған шоғырлану тығыздығы, көмірсутегі шикізатын теңізде тасымалдау көлемінің ұлғаюы төтенше жағдайлардың туындау қатерін арттырады.

Нормативтік құқықтық актілерді әзірлеу тұрғысынан келсек, республикада техникалық және технологиялық нормалар мен стандарттарды қамтитын нормативтік актілерді әзірлеу, ұсыну, қабылдау, қолданысқа енгізу, қолдану, жариялау, өзгерту, толықтыру және қолданысын тоқтату тәртібінің бірыңғай ережесі жоқ екенін атау қажет. "Нормативтік құқықтық актілер туралы" Қазақстан Республикасының Заңында жоғарыда аталған тәртіп айқындалмағанын атаған жөн.

Төтенше жағдайлардың алдын алу және азаматтардың өмірін қорғау мақсатында "Теңізде және Қазақстан Республикасының ішкі суларында мұнай төгілуінің алдын алу және оған дайын болу жөніндегі ұлттық жоспарды" қайта қарау, толықтыру, теңізде мұнай операцияларын жүргізу кезіндегі төтенше жағдайлардың алдын алу және оған дайын болу мәселелерінде құқықтық қатынастарды реттейтін нормативтік құқықтық актілерді әзірлеу қажет.

КТҚС-дағы мұнай-газ және мұнай тасымалы объектілеріндегі мұнай төгілуін, мүмкін болатын өрттерді, техногендік аварияларды жою, халықты эвакуациялауды жүзеге асыру мақсатында "Арнаулы теңіз авариялық-құтқару жасағы" мемлекеттік мекемесін, сондай-ақ республиканың батыс аймағында азаматтық қорғаныс полкін құру қажет.

"Теңізде және Қазақстан Республикасының ішкі суларында мұнай операцияларын жүргізудің қауіпсіздігін қадағалау жөніндегі мемлекеттік инспекция" мемлекеттік мекемесі инспекторларының штат санын теңізде мұнай өндіру технологиясы мен техникасы, тасымалдау, мұнай мен газ геологиясы, минералдық шикізатты өңдеу және ұңғымаларды бұрғылау жөніндегі мамандармен толықтыру қажет.

Қазақстан Республикасына әкелінетін өнімдерді бақылауды күшейту және олардың сәйкес болуы үшін "Міндетті сертификатталуға жататын өнімдер мен қызметтер тізбесін" бұрғылау, мұнай-газ кәсіпшілігі, химиялық, геологиялық барлау жабдықтарымен толықтыру қажет.

Қазақстан Республикасында теңіздегі мұнай операциялары аса әсерге ұшырағыш экологиялық ауданда тұнғыш жүргізілетінін және ықтимал трансшекаралық қауіп туғызатынын назарға ала отырып, мемлекеттік органдардың мамандарын жүйелі түрде оқытып отыруды ұйымдастыру қажет.

Географиялық тұрғыдан алғанда Каспий теңізі халықаралық көл болып табылады және осы елдердің біріндегі өнеркәсіптік авариялардың салдарлары Каспий өңірі мемлекеттерінің аумағына жағымсыз ықпал етуі мүмкін.

Сондықтан өнеркәсіптік, көліктік авариялардың алдын алу мен олардың салдарларын жою саласындағы ғылыми зерттеулер, ғылыми-техникалық ақпарат және технологиялар алмасу мәселелеріндегі мемлекетаралық ынтымақтастық ерекше маңызға ие болмақ.

Теңізде трансшекаралық ықпал ететін өнеркәсіптік, көліктік авариялар бола қалған жағдайда басқа адамдардың өміріне, денсаулығына немесе мүлкіне және қоршаған ортаға зиян келтіргені үшін азаматтық-құқықтық жауапкершілікті сақтандырудың нормативтік базасын жасау жөнінде шаралар қабылдау қажет.

Жоғарыда аталған іс-шаралар кешенін іске асыру нәтижесінде КТҚС-ын игеру кезінде өнеркәсіптік, көліктік авариялар мен өрттердің пайда болу қатері азаяды деп күтіледі және олардың салдарларын жоюға әзірліктің қажетті деңгейі қамтамасыз етілетін болады.

Әдебиеттер тізімі

1. Реймерс Н.Ф. Охрана природы и окружающей среды: Словарь- справочник.- М.: Просвещение, 1992, 120с.
2. Реймерс Н.Ф. Экология, М.: 1994, 246с.
3. Экзарьян В.Н. Геоэкология и охрана окружающей среды. М.: 1997,

АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫНЫҢ ЖЕРАСТЫ ТАБИҒИ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫ

АЛМАТОВА Б.Г.

Мұғалжар тауы орографиялық элемент ретінде Өр өзенінің оңтүстігінде орналасқан және меридиан жолдамасында 48⁰ еңісінде Шошқа көлден өтеді. Мұғалжардың ұзындығы солтүстіктен оңтүстікке 200 км, Шошқа көлге қарай 120 км созылған.

Мұғалжар тауы бірнеше жоталардан құралған төменгі тау жүйесіне жатады. Ең басты Мұғалжар жотасы аталатын, биік таулы жүйе, ең биік Мұғалжар нүктелері: Үлкен Бактыбай (657,1м), Бершүгір (638м), Екі ағайынды (635м), Даутау (622,8м). Ең қызығы, Үлкен Бактыбай тек қана Мұғалжар емес, бүкіл Батыс Қазақстанның ең биік нүктесі болып табылады.

Тілінген рельефті аймақтардың өз атауы бар. Орал өзенінің сол жақ жағалауында, Тереклі өзенінің оң жағалауы бойынша Тереклі таулары, Ебеті өзенінің орта және саға бөлігінде Ебеті таулары ал Жақсы Қарғалы өзені аймағында Қарғалы таулары орналасқан. Осы ұсақ таулы облыс «Ақтөбе Швейцариясы» деген атпен белгілі.

Орал асты платосы Өр-Елек көтерілімінен батысқа, Мұғалжар мен Шошқа көлі бойымен Жалпы Сырт көтеріліміне қарай өтеді. Плато көптеген өзен аймақтарымен: Елек, Қобда, Ойыл, Өр, Сағыз, Темір, Ембі өзендерімен сипатталады. Плато батысында Ақтолағай жотасы, Орындықты таулары орналасқан.

Үстірт платосы өз аймағының солтүстік бөлігімен енеді. Плато беткейінің көп бөлігі тегіс, салыстырмалы биіктігі 200м дейін жарықтармен шектеледі. Солтүстік және солтүстік-батыста Желтау таулары бар, бірақ олар Ақтөбе облысы шекарасынан шығып кетеді. Оңтүстік бөлігінде Қосбұлақ, Асмантай-Матай, Сам тауларымен, Матай Құм топырағы орналасқан.

Шығыс Мұғалжар платосы теңіз деңгейінен 320-420м абсолюттік белгісіндегі Мұғалжар тауынан шығыс жағында орналасқан кең аймақ. Плато беткейі каньон тәріздес өзен аумақтарымен құралады.

Торғай платосы Ақтөбе облысының бүкіл шығыс бөлігін қамтиды. Оңтүстік-батыс бөлік Ұрғыз маңы жазықтығымен бөлінеді. Жалпы жазықтық батыстан шығысқа